

PRIKAZ KNJIGE-KATALOGA „SPLITSKI GRBOVI. KAMENI GRBOVI IZ MUZEJA GRADA SPLITA / COATS OF ARMS OF THE CITY OF SPLIT. STONE COATS OF ARMS FROM THE SPLIT CITY MUSEUM“, ELVIRE ŠARIĆ KOSTIĆ

Primljeno: 25. listopada 2020.

dr. sc. DANKA RADIĆ
Hrvatski pomorski muzej Split
Glagoljaša 18
21000 Split, HR
drdankaradic@gmail.com

Knjiga-katalog *Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita / Coats of Arms of the City of Split. Stone Coats of Arms from the Split City Museum*, u izdanju Muzeja grada Splita, tiskan 2018. godine, novi je doprinos proučavanju i valorizaciji djela hrvatske, odnosno splitske heraldičke baštine, koje je tijekom 20. stoljeća s građanskim, a potom i marksističkim sustavom vrijednosti gotovo bilo zamrlo. Opće je poznato kakav je stav prema plemstvu zauzimala marksističko-lenjinistička ideologija. U bivšem poretku, pod utjecajem materijalističke i socijalističke ideologije, i sama heraldika bila je negativno konotirana, pa time i zapostavljena. No, uspostavom nove države Hrvatske Republike, heraldika je sve popularnija, razvija se i jača zanimanje šire javnosti za proučavanje i zaštitu heraldičkog nasljeđa.

Ovu knjigu-katalog napisala je u okviru redovne djelatnosti na popisivanju i obradi umjetničke baštine, viša kustosica Elvira Šarić Kostić, autorica ili suautorica više izdanja bogate izdavačke djelatnosti Muzeja grada Splita, voditeljica Zbirke kamenih spomenika, na temelju opsežnog proučavanja izvornih isprava iz arhivske zbirke Muzeja grada Splita, te istraživanja koja su bila neophodna da se ova tema obradi na odgovarajući način. Uz obrađivanje različitih splitskih povijesnih izvora i Zbirke kamenih grbova, autorica se služila i ostalom heraldičkom građom. Na osnovi dugogodišnjeg istraživanja došla je do podataka koje je iznijela u knjizi i proširila saznanja koja su pogodna za daljnja istraživanja heraldičke baštine kako grada Splita tako i susjednih gra-

dova u Dalmaciji. Knjiga je, dakle, rezultat autoričina interdisciplinarnog rada na istraživanju isprava o prvim pojavama grbova na području splitske komune. Knjiga-katalog pratila je izložbu više kustosice Elvire Šarić Kostić koja je bila postavljena u Muzeju grada Splita (1. veljače – 30. travnja) 2019. godine. Autori likovnog postava ove veoma zapažene izložbe bili su viši restaurator Mirko Gelemanović i restauratorica Helena Tresić Pavičić.

Knjigu-katalog, koja sadrži 171 stranicu, autorica je podijelila u dvije cjeline. U prvoj cjelini donosi tekstualne priloge. Nakon uvoda, predstavlja Zbirku kamenih grbova koja se u Muzeju grada Splita čuva kao podzbirka Zbirke kamenih spomenika. Donosi kronologiju nastanka Zbirke, većinom stvarane darovnicama Arheološkoga muzeja u Splitu ili pak terenskim konzervatorskim istraživanjima, ali često bez osnovnih podataka o mjestu izvornoga položaja i naznaka o vlasniku grba. Dakako, jedan od najzaslužnijih za prikupljanje kamenih grbova po Splitu, koji se danas uglavnom nalaze u Muzeju grada Splita, jest Dujam Srećko Karaman (Doimo Fortunato Caraman, 1856. – 1927.), hrvatski skupljač narodnih pjesama, povjesničar, pravnik i publicist.

Autorica potom donosi kratko poglavlje o heraldici (grboslovlju) kako bi se čitatelji bolje upoznali s tom pomoćnom povijesnom disciplinom, radi razumijevanja građe koja se predstavlja.

Davno je osporena starija teorija o podrijetlu heraldike, prema kojoj se grb javlja u 11. stoljeću u vrijeme križarskih ratova (1096. – 1270.), kada se iz praktičnih razloga radi razlikovanja oružanih postrojbi, ratne barjake i dijelove ratne opreme vojnika, osobito štita, počelo vidno isticati određenim simbolima. Naime, dokazano je da je uporaba paraheraldičkih motiva kod islamskih naroda pola stoljeća mlađa od pojave grbovlja na Zapadu. Michel Pastoureau, francuski profesor srednjovjekovne povijesti i stručnjak za zapadnu simnologiju, ustvrdio je da je definitivno prihvaćeno da pojava heraldike ne potječe od križarskih ratova, ni iz Istoka, ni iz grčko-rimske starine, pa čak ni od germanskih osvajača, nego je jednostavno u vezi s evolucijom vojne opreme s kraja 11. i polovice 12. stoljeća. No, primjena grbova, odnosno plemićkih obilježja ili znamenja počela je navodno od Romula; neki pak tvrde da je starija. Poznavali su je već stari Grci, te su je nazivali *stemmata*, a prije njih znali su je Asirci, Babilonci, Perzijci i Egipćani. Praksa i običaj isticanja simbola na štitovima postala je osnova iz koje se s vremenom usvojila i razvila trajna oznaka, osobe, roda, gradova, država i pojedinih udruženja, poznata pod nazivom grb. Fran-

cuski kralj Louis VII. za vrijeme drugog križarskog pohoda (1147.) inzistirao je na sređivanju heraldičkih pravila koja su postupno regulirana. Njemački kralj i car Svetog Rimskog Carstva Fridrich Barbarosa (1152. – 1190.), već je za vrijeme svog pohoda u Svetu zemlju (1189.) imao uzorno sređena heraldička pravila, što se smatra početkom prave heraldike. Vojni turniri koje je uveo Barbarosa, bili su pravi rasadnici heraldike; grbovi su postali sastavni dijelovi oružja, pa odatle potječe njihov vojni karakter (latinski *arma-armorum insignia* = grb i oružje; njemački *Wappen* = grb, *Waffen* = oružje; francuski *armoirs-armes*; engleski *arms* = grb i oružje; talijanski *arma* = grb, oružje). Počeci heraldike isprva su se svodili na puko opisivanje grbova; prva heraldička pravila ustanovio je Clement Prinsault u traktatu od 1416., a pravila za sastavljanje elemenata u grbovima (blazoniranje) ustanovio je Claude-Francois Menestrier oko 1650. godine. Valja napomenuti da je vrijeme do kraja 15. stoljeća period „žive heraldike“ sa strogom primjenom heraldičkih pravila, a vrijeme od 16. do 19. stoljeća period „mrtve heraldike“ gdje se često odstupa od pravila ili se ustanovljuju nova. Zbog česte zloupotrebe i falsificiranja, heraldika se dijeli na autentičnu (vjerodostojnu, istinitu), za koju postoje točno utvrđeni izvori dokumenata (povelje za dodjeljivanje grbova, štitovi, ukrasi, stari pečati, novac, nadgrobne ploče i drugi predmeti od drva, kamena, kože) koji su dovoljni dokaz za sve, i na neautentičnu (koja nije vjerodostojna, istinita, uglavnom opisi grbova). Isprva je svatko od „plemenita roda“ mogao sam sastaviti grb koji su nasljeđivali njihovi potomci. No kako su važeća heraldička pravila s vremenom bivala sve složenija, pravo na sastavljanje grbova dobili su heraldi (njemački *herold* = glasnik), koji su bili vrlo vješti u sastavljanju isprava, grbova, grbovnika, pa se od njih razvila heraldika. Heraldika zajedno sa sfragistikom (proučavanje pečata), genealogijom (proučavanje srodstva), numizmatikom (proučavanje novca), arheologijom, diplomatikom i paleografijom, proučava nastanak i povijesni razvoj grbova; utvrđuje pravila sastavljanja grbova, načine likovno-grafičkog oblikovanja; utvrđuje načine čitanja i tumači značenja u grbovima, istražuje kome pripada neki grb iz prošlosti.

U posebnom poglavlju autorica je iznijela kronologiju proučavanja splitskih grbova kroz povijest i pisane izvore, koju je dakako ona nadopunila svojim uratkom.

Jedan od važnijih izvora za proučavanje splitske heraldike, unatoč nedostacima i nepreciznostima, jest rukopis splitskog pravника, povjesničara i publicista

Dujma Srećka Karamana (1856. – 1927.), najopsežnije djelo iz povijesti splitske heraldičke baštine, pod naslovom *Il Re d'Armi di Spalato* (Splitski grbovi), koje je autorica predstavila u poglavlju *Karamanov grbovnik*. To je opsežno djelo o splitskoj heraldici nastalo krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a sadrži 126 numeriranih tabli s više od 1000 crteža koloriranih i nekoloriranih grbova. U njemu su zastupljeni gotovo svi obiteljski grbovi koji se čuvaju u Zbirci kamenih grbova u Muzeju grada Splita, kao i grbovi grada Splita, Dalmacije, mletački grbovi i drugi spomenici, kao što je reljef iz crkve sv. Marije de Taurello, te razni monogrami (pretežno sakralni motivi). Za njegovu objavu zalagao se ugledni hrvatski arheolog, povjesničar, konzervator starina i povjesničar umjetnosti don Frane Bulić (1846. – 1934.), koji je Karamanu pomagao prilikom izrade i sastavljanja „Splitskih grbova“. No ovo djelo nije objavljeno jer je, od strane splitskih gradskih vijećnika, bio odobren tek jedan manji dio financijskih sredstava potrebnih za tiskanje. Grbovnik se čuva u Arhivskoj zbirci Muzeja grada Splita (pod oznakom Arhivska zbirka MGS DSK 1-40).

U idućem poglavlju autorica govori o kamenim grbovima (podzbirka) koji se čuvaju u okviru Zbirke kamenih spomenika Muzeja grada Splita. Dijeli ih na državne i gradske grbove, grbove gradskih knezova, grbove crkvenih dostojanstvenika, grbove splitskih i drugih obitelji te pod razno svrstava reljefe i monograme; o njima razlaže u sljedećim istoimenim poglavljima.

U poglavlju *Grbovi država i grada* autorica, pored biljega Mletačke Republike – Lav sv. Marka, grba Austro-Ugarske carske i kraljevske dvojne monarhije, te grba Dalmacije, opširnije iznosi pregled povijesti grba splitske komune koji kao heraldički lik sadrži zidine Dioklecijanove palače i zvonik katedrale sv. Dujma. Split za svoj grb nije izabrao, kao većina dalmatinskih gradova, lik svoga sveca i zaštitnika sv. Dujma (primjerice Trogir lik sv. Ivana Trogirskog, Šibenik lik sv. Mihovila itd.), već lik utvrđenoga grada – Dioklecijanove palače u kojoj se razvio srednjovjekovni grad. Najstariji sačuvani primjerak tog kamenog grba datira iz 14. stoljeća.

Tijekom višestoljetne mletačke vlasti u Splitu (1420. – 1797.) dužnost splitskog kneza obnašalo je 177 Mlečana. Za vrijeme mletačke vlasti kneza nisu birali Splicići već Venecija koja je na taj položaj postavljala svoga čovjeka, Mlečanina, na vrijeme od dvije ili tri godine. Prvi splitski upravitelj Vettor Bragadino nosio je naslov providura, a njegovi nasljednici naslov *conte* (knez) sve do 1468. godine kad je mletačka vlada u Splitu imenovala Antonija Loredana s titulom

kneza i kapetana (*conte e capitano*). Taj su naslov nosili gotovo svi upravitelji za ostalo vrijeme mletačke uprave, a tek poneki nosili su i naslov providur; oni koji su zamjenjivali kneza nosili su naslov vicekone. Knez je upravljao gradom i kotarom (distriktom) Splita zajedno s plemićkim vijećem Splita. Dodvoravanje pojedinim knezovima ispoljavalo se u postavljanju njihovih grbova, u dizanju spomen-ploča i kipova na javnim zgradama i drugim mjestima. Ratni mletački uspjesi u Dalmaciji tijekom Kandijskog i Morejskog rata također su pridonijeli isticanju predstavnika vlasti. Taj običaj je izazvao mletačku vlast da zabrani podizanje javnih spomenika i spomen-ploča kako bi spriječila isticanje pojedinaca. Mletački senat izdao je 1691. godine naredbu da se hvalisavi natpisi, grbovi i spomenici gradskih knezova brišu i otuku što nije potpuno provedeno. Mlečani su uništavali i uspomene Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva na našoj obali sve do 18. stoljeća. U Splitu, koji je priznavao mletačku vlast, ima otučenih grbova i natpisa na javnim spomenicima i komunalnim zgradama. Sačuvani su tek grbovi i natpisi na crkvama i na privatnim palačama.

Važno je napomenuti da su se u praksi grbovi duždeva, providura i splitskih knezova uglavnom isticali na javnim zdanjima koja su podignuta ili obnavljana u vrijeme njihova obnašanja dužnosti, što doprinosi dataciji tih zdanja. Laskavi natpisi uz grbove znakovi su dodvoravanja, udvaranja aktualnoj vlasti u gradu. U Zbirci kamenih grbova tek je ukupno sedam grbova splitskih knezova koji pripadaju razdoblju od 1441. do 1739. godine (Demetrije Quirino, 1441. – 1443.; Antonio Loredan, 1467. – 1469. – dva grba; Francesco Celsi, 1517. – 1520.; Marino Bondumier, 1605. – 1608.; Niccolò Zane, 1651. – 1653.; Francesco Molin, 1737. – 1739.).

Poglavlje *Grbovi crkvenih dostojanstvenika* (biskupa, nadbiskupa) koji su se oblikovali po drukčijim pravilima, broji pet grbova koji su pripadali isključivo plemićkim rodovima (nadbiskup Petar X. Dišković, 1420. – 1426.; nadbiskup Dujam de Jucidibus, oko 1420.; nadbiskup Bartolomej Zabarella 1428. – 1439., dva grba; nadbiskup Lovre Zane, 1452. – 1473.; te skradinski i trogirski biskup Toma Niger, 1519. – 1525.). Crkveni dostojanstvenici, ako nisu imali svoj obiteljski grb, za njih se oblikovao novi, a likove ili simbole u grbu predlagao je sam nositelj grba. Često su spajali svoje obiteljske grbove s grbovima gradova ili teritorija kojima su upravljali. U štitu grba kao i u nakitu nalazile su se insignije časti koju su obnašali: pastoral, biskupske mitre, šeširi i križevi. Boja pojedinih prelatskih šešira kao i točan broj kita za svaki stupanj

(biskup, nadbiskup, kardinal) naknadno je kodificiran u crkvenoj heraldici 1833. godine. Svoje grbove isticali su na grobnicama, oltarima, oltarnim palama, liturgijskim predmetima, moćnicima, svijećnjacima, na misalima i pontifikalima, ali i na ruhu, misnicama...

Većina grbova u Zbirci kamenih grbova jesu grbovi splitskih plemićkih rodova predstavljeni u poglavlju *Obiteljski grbovi* – ukupno 28 grbova, od kojih 20 pripada splitskim rodovima (Cerinić, 17. st.; Cipci, 16. st. – tri grba; Križanović / de Cruce, 1685.; Dumaneo / Dragišić de Caris, 1705.; Kavanjin, 17. st.; Komulović-Petrachis, 15. st.; Marulić, 14. st. – šest grbova, od toga tri odljeva, jedan klesan u kamenu 20. st.; Marulić Petrachis, odljev; Papalić, 15. i 16. st.; Tisičić, 17. st.). Ostali grbovi – osam grbova i jedan otučeni grb, neidentificirani su grbovi nepoznatih rodova.

Dva grba ne pripadaju splitskim plemićkim rodovima. Jedan je istaknut na nadgrobnoj ploči i pripada plemićkom rodu Ardito / Arditi iz talijanskog grada Creme (pokrajina Cremona). Autorica je uočila sličnost motiva propinjućeg lava (*leone rampante*) o kojeg je obješen grb koji ima štit u obliku tzv. „tarče“ (*a tacca*, štit koji gore na desnoj strani ima utor, urezano, užlijebljeno mjesto za umetanje koplja), svojstven heraldici 15. stoljeća, s lavom, kojem je o vratu vezan grb trogirskog znamenitog plemićkog roda Cippico, istaknutom u dvorištu palače Cippico u Trogiru kao i na korskim sjedalima u crkvi sv. Križa na Čiovu (crkva sv. Jurja na Čiovu vjerojatno je omaška autorice ili pak tiskarska greška).

Upitna je identifikacija drugog grba kao grba obitelji Berislavić, koja se dovodi u vezu s *Berislavićima Trogirskim*, feudalnom obitelji u Trogiru, kojoj je pripadao hrvatski ban i biskup Petar Berislavić (1475. – 1520.), sin Ivana i trogirske građanke Magdalene Statileo / Stanošević, vjerojatno rođen u Trogiru, no zasigurno nije bio trogirski plemić. Rodbinske veze *Berislavića Trogirskih* sa „sjevernim“ Berislavićima (Berislavići Grabarski – odvjetak plemićkog roda Borića bana, jednog od najpoznatijih plemićkih rodova s područja današnje Slavonije, Berislavići od Vrhrike i Male Mlake) nisu jasne, kao i vranski prior Bartol (prije 1455. – 1522.), sin Petra Martinova. Treba istaknuti da se mogući kontinuitet roda Berislavića u Trogiru na temelju sačuvanih izvora ne može utvrditi. Identifikacija ovoga grba vjerojatno je izvedena na temelju grba s motivom ljiljana – *fleur de lys* (anžuvinski biljeg), istaknutom na reprezentativnom zapadnom pročelju kuće bana Berislavića u Trogiru, kao i prijatelj-

skim vezama Petra Berislavića i Marka Marulića koji u svom grbu ima u štitu raskriljeno krilo. Valja napomenuti da raskriljeno krilo u svom grbu ima i rod Papalić u Splitu.

U drugoj cjelini knjige-kataloga, autorica je na načelima struke donijela katalog kamenih grbova s iscrpnim podacima (kataloški broj, naslov, autor, mjesto i vrijeme nastanka, materijal / tehnika, dimenzije, inventarni broj, opis, način i vrijeme nabave, bibliografija). Obradila je pedeset i jedan muzejski grb; većina je odlično sačuvana.

Sačuvani kameni grbovi u Muzeju grada Splita nastali su u razdoblju od 14. stoljeća do gotovo suvremenog doba (odljevi). Neke su klesali poznati majstori kao Juraj Dalmatinac i učenici Nikole Firentinca, ali velika većina uglavnom je klesana rukom nepoznatih domaćih majstora. Istaknuti kao detalji na različitim građevinama, neizostavni su u proučavanju arhitekture jer nose informacije o zdanjima i ljudima koji su ih gradili i onima koji su u njima živjeli; često doprinose identifikaciji rodova ili vlasnika grbova. Grbovi su veoma važan element urbane semiologije koji unose toliko vizualnih i tekstualnih poruka u urbani prostor. Pri heraldičkoj analizi važno je gdje se grb nalazi; time se dakako tumači fizički kontekst, a usput doprinosi socijalnoj topografiji grada Splita.

Boje na grbu obitelji Kavanjin iz ljetnikovca u Sutivanu na otoku Braču dobro su sačuvane. Većina grbova bila je izvorno obojena. Dakako, i boje imaju svoje simboličke konotacije, posebno ona zlatna. Neki grbovi praćeni su i tekstovima, geslima rodova. Geslo, ali i sam heraldički lik, na neki način obavezuje svoje nositelje (*la noblesse oblige*), pa treba biti hrabar i energičan kao lav ili pak kao orao i slijediti moralna načela koja sažeto izražava geslo. Naravno mnoga su gesla opće mjesto. Neki rodovi isticali su religijske misli s moralnim konotacijama kojih se dakako u praksi i nisu baš držali.

Na kraju knjige-kataloga autorica je donijela popis izvora i literature koje je koristila u istraživanju. Kazalo osoba / Indeks izradio je Arsen Duplančić.

Valja istaknuti i grafički dizajn knjige-kataloga koji je izradio Stjepko Rošin, u kojem dominira crno-bijeli kontrast. Ističe se naslovnica na kojoj je u pravokutnom okviru izmjeničnih zubaca slijepim tiskom (*blindruck*, tehnika tiska kojom se određeni motiv preko izrađenog klišea utiskuje na papir stvarajući pritom udubljenja ili izbočenja) istaknut naslov knjige-kataloga SPLITSKI GRBOVI COATS OF ARMS OF THE CITY OF SPLIT.

Knjiga-katalog autorice Elvire Šarić Kostić, više kustosice Muzeja grada Splita, vrijedan je doprinos istraživanju heraldike, ali i uopće kulturne baštine, posebice heraldičkog nasljeđa grada Splita. Interpretacija i stilska analiza grbova i rodoslovlja, prezentacija heraldičke i genealoške građe, pored doprinosa osvjetljavanju pojedinih detalja iz splitske prošlosti, pridonosi heraldičkoj znanosti koja se sve više nalazi u fokusu zanimanja povjesničara, povjesničara umjetnosti i kulture općenito. Stoga će ovo djelo poslužiti svim stručnjacima iz područja heraldike, sfragistike, genealogije i ostalih srodnih disciplina kao neizostavna literatura u njihovu daljnjem radu.

Grbovi svjedoče o povijesnim mijenama, prošlosti svojih vlasnika, ukazuju i na ukupna društvena zbivanja u gradu Splitu, stoga se nadamo da će autorica nastaviti rad na inventarizaciji, identifikaciji i valorizaciji splitskog heraldičkog nasljeđa što bi u budućnosti moglo rezultirati autoričnim većim i sveobuhvatnijim djelom o splitskim grbovima (u gradu i onima koji se čuvaju u ostalim muzejskim i privatnim zbirkama).

*Slika 1. Postav izložbe „Splitski grbovi – Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita“
(foto: Zlatko Sunko)*

Slika 2. Plakat izložbe „Splitski grbovi – Kameni grbovi iz Muzeja grada Splita“ u dvorištu Papalićeve palače (autor plakata: Stjepko Rošin, foto: Zlatko Sunko)